

วิถีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

The Way of Life and the Role of Those Who Have Attainment of the Dhamma in Theravada Buddhism

1. พระค่าน้อย จันทสาโร (จันทรจาง)*, 2. พระครูสิริสุตานุยุต, 3. ไพรินทร์ ณ วันนา

1. Phra Kumnoi Candasaro (Janjang), 2. Phrakhru Sirisutanuyut, 3. Phairin Na Wanna

สังกัด: 1., 2., 3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Affiliation: 1., 2., 3. Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

* Author Email: kumnoimcu@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการบรรลุธรรมของคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) ศึกษาวิถีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) วิเคราะห์วิถีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า

1. การบรรลุธรรมของคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทคือกระบวนการฝึกตนด้วยศีล สมาธิ และปัญญา จนสามารถละกิเลสและความยึดมั่นในตัวตนได้ตามลำดับ โดยเริ่มจากการฟังและปฏิบัติตามหลักอานุสุมิกขาและอริยสัจ 4 จนบรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่โสดาบันถึงระดับอรหัตต์ ซึ่งแต่ละระดับสัมพันธ์กับการละสังโยชน์ที่ผูกมัดจิตใจ ถึงจะเป็นคฤหัสถ์ก็สามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับบรรพชิต หากปฏิบัติอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ

2. ผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ดำรงชีวิตตามหลักธรรม เช่น การรักษาศีล 5 การเจริญภาวนา การให้ทาน และปฏิบัติตามวิธีบุญกิริยาวัตถุ 3 โดยมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในสังคม ตัวอย่างเด่น ได้แก่ อนุชาภิณฑกเศรษฐีและนางวิสาขา มหาอุบาสิกา

3. การดำรงชีวิตก่อนและหลังการบรรลุธรรมของคฤหัสถ์มีการเปลี่ยนแปลงในเชิงลึก โดยก่อนการบรรลุธรรมจะถือวิธีปฏิบัติตามหลักบริษัท 4 เน้นการสั่งสมบุญและความศรัทธา ส่วนหลังการบรรลุธรรม ผู้บรรลุธรรมดำเนินชีวิตด้วยความสงบ สุขุม และส่งเสริมผู้อื่นให้เข้าถึงธรรมะมากขึ้น ดังนั้น การบรรลุธรรมของคฤหัสถ์ไม่เพียงส่งผลต่อการพัฒนาตนเอง แต่ยังสร้างคุณูปการต่อครอบครัว สังคม และพระพุทธศาสนา โดยยืนยันถึงความเป็นไปได้ของการหลุดพ้นจากทุกข์และการเข้าถึงพระนิพพานสำหรับทุกคนที่ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนอย่างเคร่งครัด

คำสำคัญ: 1. วิถีการดำรงชีวิต; 2. บทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์; 3. พระพุทธศาสนาเถรวาท

ABSTRACT

This Research aims to 1) Study the attainment of the Dhamma by laypeople in Theravāda Buddhism, 2) Examine the way of life and the role of laypeople who have attained the Dhamma in Theravāda Buddhism, and 3) Analyze the way of life and the role of laypeople who have attained the Dhamma in Theravāda Buddhism. This research is qualitative, using documentary research methods.

The findings revealed that

1. The attainment of Dhamma by laypeople in Theravāda Buddhism is a process of self-training through morality (Sīla), concentration (Samādhi), and wisdom (Paññā), until one can gradually abandon defilements and attachment to self. This begins with listening to and practicing the principles of the graduated discourse (Anupubbīkathā) and the Four Noble Truths (Ariya-Sacca). Through this, one can attain various levels of enlightenment, from Stream-enterer (Sotāpanna) to Arahant. Each level is associated with the abandonment of fetters that bind the mind. Even as a layperson, one can attain liberation just like a monastic, if one practices correctly and consistently.

2. Laypeople who have attained the Dhamma live according to moral principles such as observing the five precepts, practicing meditation, giving alms, and following the three grounds of meritorious action. They play an important role in spreading the Dhamma and being good role models in society. Notable examples include the wealthy merchant Anāthapiṇḍika and the great laywoman Visākhā.

3. The way of life before and after Dhamma attainment changes profoundly. Before attainment, laypeople follow the fourfold assembly, focusing on accumulating merit and faith. After attainment, they live peacefully, calmly, and help others approach the Dhamma. Thus, the attainment of Dhamma by laypeople not only contributes to personal development but also benefits family, society, and Buddhism, affirming the possibility of liberation from suffering and the attainment of Nibbāna for anyone who strictly follows the Dhamma teachings.

Keywords: 1. way of life; 2. role of laypeople who have attained the Dhamma;
3. Theravāda Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุธรรมถึงพระนิพพาน เป็นสภาวะที่รู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ 4 ทำให้เข้าใจเรื่องของชีวิตอันตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์ ซึ่งได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ผู้ที่ได้บรรลุธรรม ท่านเรียกว่า พระอริยบุคคล การที่จะได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลนั้น ต้องอาศัยหลักธรรมหลายประการประกอบกัน ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทมีการปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่การบรรลุธรรม กำหนดเป็นแนวทางใหญ่ ๆ ไว้ 2 ทางนั้น คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตหรือเพื่อความสงบของกิเลสเป็นความหลุดพ้นได้อย่างชั่วคราวเรียกว่า สมถกัมมัฏฐาน ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลส โดยเห็นตาม

ความเป็นจริงในชั้น 5 พิจารณาชั้น 5 จนเห็นไตรลักษณ์ คลายอุปาทาน ปล่อยางความยึดมั่นในชั้น 5 ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลสได้อย่างสิ้นเชิงเรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน ใน 2 แนวทางนี้มีจุดมุ่งหมายต่างกันแต่อาจจะเป็นเครื่องสนับสนุนกันได้ อริยบุคคลหรือการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีลำดับขั้นหรือประเภทที่แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ (พระมหาสมเจต สมจารี, 2559) พระโสดาบัน หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสธรรม ผู้แรกถึงกระแสธรรม (คืออริยมรรค) ผู้ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วด้วยการละสังโยชน์ เบื้องต่ำ 3 ประการได้ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส 2) พระสกิทาคามี แปลว่า ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว ที่เรียกว่า “ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว” หมายถึง พระสกิทาคามีจะเกิดในกามาวจรภพอีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะถึงพระนิพพาน ผู้ได้บรรลุสกิทาคามีผล คือ ผู้ที่ละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการแรกได้เช่นเดียวกับพระโสดาบัน อีกทั้งทำสังโยชน์เบื้องต่ำอีกสองประการที่เหลือให้เบาบางลงด้วย คือ กามราคะและภริษะ 3) พระอนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่า จะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดในพรหมโลกอีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย เป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ (โอรัมภาคียสังโยชน์) ทั้ง 5 ประการได้แล้ว ยังเหลือสังโยชน์เบื้องสูง (อุทธานาคียสังโยชน์) อีก 5 ประการ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา 4) พระอรหันต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระอริยบุคคลชั้นสูงสุด สามารถละสังโยชน์ได้ครบ 10 ประการ

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะสนับสนุนการออกบวชเป็นพระภิกษุเป็นอุตมเพศ มีเป้าหมายมุ่งตรงเพื่อการกระทำให้ถึงที่สุดแห่งกองทุกข์ ดังปรากฏในพระดำรัสพระท่านเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539, เล่ม 4 ข้อ 18) และจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ทำให้มีผู้ออกบวชตามและบรรลุธรรมในระดับต่างๆ จนถึงพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก ต่อมาได้มีการอุปสมบทให้แก่สตรี เรียกว่า ภิกษุณี ด้วยทรงมีพระเมตตาในเหตุผลว่า “มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหันต์ผล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539, เล่ม 7 ข้อ 402) ได้ ต่อมาทั้งพระภิกษุและภิกษุณีต่างเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง

แต่จากคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาทพบว่า การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มีเฉพาะแต่พระภิกษุและภิกษุณีเท่านั้น ยังมีอุบาสกอุบาสิกาที่เป็นคฤหัสถ์และครองเพศฆราวาสแต่ได้บรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีตั้งแต่ระดับโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ เช่น กรณีของสันตติมหาอำมาตย์ ซึ่งเป็นอำมาตย์ในกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ได้บรรลุธรรมชั้นอรหันต์ขณะที่เป็นฆราวาส (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539, เล่ม 1 ข้อ 2) กรณีของพระเจ้าสุทโธทนะได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนา ทรงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้บรรลุอรหันต์ในพรรษาที่ 5 ของพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539, เล่ม 9 ข้อ 1) และในครั้งพุทธกาลยังพบว่ามคฤหัสถ์จำนวนมากบรรลุธรรม ดังเช่น พระเจ้ามahanามสากยะ พระเจ้าพิมพิสาร หมอชีวกโกมารภัจ อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา จิตตคหบดี และหัตถกอุบาสิกา

จากเหตุผลดังกล่าว บทความวิจัยนี้จึงนำเสนอผลการศึกษาถึงการบรรลุธรรม วิธีการดำเนินชีวิตและบทบาทของคฤหัสถ์ที่บรรลุธรรมว่าอยู่กับสังคมเช่นไร และวิเคราะห์บทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและสัมมาปฏิบัติสืบไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมของคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาวิธีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

3. เพื่อวิเคราะห์วิธีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุลหกรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส และรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยมีขอบเขตการทำวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 และ ตลอดจนงานเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ข้อมูลจากฐานข้อมูลสำเร็จรูป (CD-ROM) เครือข่ายสารสนเทศ (Internet) สารานุกรม (Encyclopedia) คัมภีร์และตำราทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการบรรลุลหกรรมในพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน ในที่นี้หมายถึง อนาคตบัณฑิตเศรษฐี และนางวิสาขาอุบาสิกา

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 การบรรลุลหกรรมของคฤหัสถ์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานะของคฤหัสถ์ที่บรรลุลหกรรม กระบวนการบรรลุลหกรรม และแนวทางการบรรลุลหกรรมของคฤหัสถ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในที่นี้หมายถึง อนาคตบัณฑิตเศรษฐี และนางวิสาขาอุบาสิกา

2.2 วิธีการดำรงชีวิตของผู้บรรลุลหกรรมฝ่ายคฤหัสถ์ และบทบาทต่อพระพุทธศาสนา

2.3 วิเคราะห์วิธีการดำรงชีวิตและบทบาทก่อนและหลังการบรรลุลหกรรมของผู้บรรลุลหกรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิธีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุลหกรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. การบรรลุลหกรรมของคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลวิจัยพบว่า การบรรลุลหกรรมของคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทหมายถึงกระบวนการฝึกตนจนสามารถละกิเลสและความยึดมั่นในตัวตนได้ตามลำดับขั้น โดยเริ่มจากการฟังธรรมและประพฤติธรรมตามหลักอนุปพพิททาและอริยสัจ 4 จนเข้าใจธรรมะอย่างถ่องแท้ บรรลุลหกรรมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี จนถึงอรหัตต์ ซึ่งเป็นจุดสูงสุดของการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร แต่ละระดับของการบรรลุลหกรรมสัมพันธ์กับการละสังโยชน์ที่ผู้ปฏิบัติได้ไม่ให้พ้นทุกข์ เช่น การละสังกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสในระดับโสดาบัน การทำราคะและโทสะให้เบาบางในระดับสกทาคามี การละกิเลสเบื้องต้นทั้งหมดในระดับอนาคามี และการละสังโยชน์ทั้งสิบประการในระดับอรหัตต์ แม้คฤหัสถ์จะไม่ได้สละเพศฆราวาส แต่หากปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างถูกต้อง ก็สามารถบรรลุลหกรรมในระดับต่าง ๆ ได้เช่นเดียวกับบรรพชิต โดยการพัฒนาศีลสมาธิ และปัญญาอย่างต่อเนื่องจนถึงความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

2. วิธีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุลหกรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า คฤหัสถ์ในพุทธศาสนาทั้งสมัยพุทธกาลและปัจจุบัน มีหน้าที่ปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเองทั้งกาย วาจา และใจ โดยยึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้เกิดความสงบสุขภายในและนำไปสู่การหลุดพ้นจากกิเลส การรักษาศีลช่วยให้กายวาจาเรียบร้อย สมาธิทำให้จิตใจมั่นคง

และปัญญานำไปสู่ความเข้าใจธรรมะอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ หลักอิทธิบาท 4 และ โพชฌงค์ 7 ยังเป็นแนวทางส่งเสริมกำลังใจและสติปัญญาในการดำเนินชีวิต โดยการใช้ชีวิตตาม มัชฌิมาปฏิปทา และ อริยมรรคมีองค์ 8 จะนำไปสู่การดับทุกข์และบรรลุนิพพาน การดำรงชีวิตตามแนวทางนี้ ทำให้คฤหัสถ์สามารถเข้าถึงความสุขแท้จริง และมีส่วนร่วมในการธำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยั่งยืน

การดำรงชีวิตของอุบาสกอุบาสิกาผู้บรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานั้น เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมและการรักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด เพื่อพัฒนากาย วาจา และใจให้สงบบริสุทธิ์ ตัวอย่างที่สำคัญคือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขา ซึ่งเป็นต้นแบบของการปฏิบัติธรรมในชีวิตฆราวาส โดยอนาถบิณฑิกเศรษฐี มีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา เป็นเหตุที่คณะด้านการถวายทาน ท่านเป็นผู้อุปถัมภ์วัดเชตวันมหาวิหารและพระภิกษุสงฆ์อย่างต่อเนื่อง มีจิตเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายตามหลักธรรมจนถึงวาระสุดท้าย ส่วนนางวิสาขา หรือมหาอุบาสิกา เกิดในตระกูลเศรษฐี ได้ฟังธรรมและบรรลุโสดาบันตั้งแต่วัยเยาว์ แม้จะเป็นแม่บ้านและภรรยา แต่ยังคงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา สร้างวิหารและเป็นแบบอย่างของสตรีผู้มีคุณธรรม ทั้งสองท่านสะท้อนให้เห็นว่า การดำรงชีวิตตามหลักพุทธธรรมอย่างมั่นคง แม้ในเพศฆราวาส ก็สามารถบรรลุธรรมและเป็นแรงบันดาลใจแก่พุทธศาสนิกชนรุ่นหลังได้

วิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้บรรลุธรรมในสมัยพุทธกาล มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่เน้นการปฏิบัติตามหลักธรรมและศีล 5 เพื่อพัฒนากาย วาจา และจิตใจให้บริสุทธิ์ สร้างความสงบสุขและหลุดพ้นจากกิเลส โดยมีศรัทธาในพระรัตนตรัย เชื่อในกรรม ไม่มกมายสิ่งเหนือธรรมชาติ และดำเนินชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ หลีกเลียงอาชีพที่ผิดธรรม การดำเนินชีวิตยังเน้นการให้ทาน รักษาศีล และฝึกจิตด้วยอนุสสติ 10 เพื่อความสงบและตั้งมั่นในธรรม โดยแสวงหาประโยชน์ทั้ง 3 ระดับคือ ประโยชน์ในปัจจุบัน (ภิกขุธัมมิโกตถะ), ในอนาคต (สัมปรายโกตถะ), และสูงสุดคือ นิพพาน (ปรมาตถะ) ตัวอย่างของคฤหัสถ์ผู้เป็นแบบอย่าง ได้แก่ อนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้สร้างวัดเชตวันและถวายปัจจัย 4 อย่างสม่ำเสมอ และ นางวิสาขา ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นมหาอุบาสิกาด้วยความศรัทธาแรงกล้าและการอุทิศตนเพื่อพระศาสนา

บทบาทของคฤหัสถ์ผู้บรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น กล่าวได้ว่า มีบทบาทสำคัญทั้งในครอบครัว สังคม และการส่งเสริมพระศาสนา โดยยึดหลักธรรมและศีลเป็นแนวทางดำเนินชีวิต ดังนี้

- 1) ด้านครอบครัว มุ่งเป็นแบบอย่างที่ดี มีเมตตาและเสียสละ เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่เน้นการบรรลุมรรคผลในเพศคฤหัสถ์ เนื่องจากตามคัมภีร์ ผู้บรรลุมรรคผลต้องบวชหรือปรินิพพานทันที
- 2) ด้านสังคม ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ยึดหลักหัวใจทศ 6 เลือคบมิตรแท้ และประพฤติตนตามสถานภาพในสังคม เป็นผู้นำด้านศีลธรรมและแบบอย่างที่ดีในการให้ทานและช่วยเหลือผู้อื่น
- 3) ด้านพระศาสนา สนับสนุนและอุปถัมภ์พระสงฆ์ เช่น จัดหาปัจจัย 4 และส่งเสริมการเผยแผ่ธรรม ตัวอย่างสำคัญ ได้แก่ อนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขา ผู้มีบทบาทชัดเจนในการสร้างวัด และถวายปัจจัยแก่พระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น คฤหัสถ์เหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคงและยั่งยืน

3. การวิเคราะห์วิถีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

3.1 วิเคราะห์วิถีการดำรงชีวิตก่อนและหลังการบรรลุธรรมของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1) วิถีการดำรงชีวิต ก่อนบรรลุธรรม อนาถบิณฑิกเศรษฐี (สุทัตตะ) มีจิตเมตตาและบำเพ็ญทานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เยาว์วัย สืบเนื่องจากปณิธานในอดีตชาติที่ต้องการเป็นผู้เลิศด้านการให้ทาน หลังได้รับตำแหน่งเศรษฐี ได้ตั้งโรงทานแจกอาหารแก่ผู้ยากไร้ทุกวัน จนได้รับสมญาว่า “อนาถบิณฑิกะ” แปลว่า ผู้มีก้อนข้าวเพื่อคนอนาถ หลังบรรลุธรรม (โสดาบัน): ยังมีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ท่านถวายภัตตาหาร

พระสงฆ์วันละ 2,000 รูป สนับสนุนการเผยแผ่ธรรม ตรวจสอบความต้องการของพระสงฆ์ และถวายทานด้วยความรอบคอบ พระพุทธเจ้าจึงยกย่องท่านเป็นอุบาสกผู้เลิศในการถวายทาน ภาพรวม ชีวิตของท่านก่อนและหลังบรรลุลัทธิสะท้อนถึงความสม่ำเสมอในการทำ ความดี ความเมตตา และความศรัทธาในพระศาสนา ช่วยเน้นย้ำว่า “การทำความดีอย่างต่อเนื่อง” ย่อมนำมาซึ่งผลบุญอันยิ่งใหญ่ ทั้งในชาตินี้และภพหน้า

ก่อนบรรลุลัทธิ นางวิสาขาสั่งสมบุญมาหลายชาติ โดยเฉพาะการให้ทาน จึงได้เกิดในตระกูลเศรษฐี มีฐานะดีและจิตใจพร้อมรับธรรมะ บรรลุลัทธิเป็นพระโศกบัณฑิตตั้งแต่อายุ 7 ขวบ แสดงถึงอุปนิสัยและปัญญาที่สั่งสมมา หลังบรรลุลัทธิ ยังคงปฏิบัติตนด้วยเมตตาและปัญญา เป็นภรรยา มารดา และอุบาสกผู้มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เช่น การสร้างวัดบุพพาราม ดูแลครอบครัวและบริหารทรัพย์อย่างมีคุณธรรม แม้ในวัยชรา ยังเป็นต้นแบบของผู้มีศรัทธา และปลูกฝังธรรมะแก่ลูกหลาน ภาพรวม ชีวิตของนางวิสาขาทั้งก่อนและหลังการบรรลุลัทธิเน้นให้เห็นผลของการสั่งสมบุญและการนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตจริงอย่างสมดุล นำไปสู่ความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม และการไปเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดีหลังสิ้นชีวิต

2) อาชีพร ก่อนบรรลุลัทธิ อนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นพ่อค้าที่ประสบความสำเร็จในการค้าขาย ด้วยการทำธุรกิจอย่างมีคุณธรรม และแสวงหาโอกาสทางโลกควบคู่กับการแสวงหาทางธรรม หลังบรรลุลัทธิ ยังคงเป็นพ่อค้า แต่เปลี่ยนแรงจูงใจในการใช้ทรัพย์ ใช้ความมั่งคั่งเพื่อการกุศล สนับสนุนพระพุทธศาสนา และช่วยเหลือสังคม ภาพรวม แสดงถึงความสมดุลระหว่างความสำเร็จทางโลกและทางธรรม เป็นแบบอย่างของผู้ที่นำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง

ก่อนบรรลุลัทธิ อาชีพของนางวิสาขามีข้อมูลแน่ชัด แต่นางเกิดในตระกูลเศรษฐี มีบทบาทในการบริหารจัดการทรัพย์สิน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมเศรษฐกิจของครอบครัว หลังบรรลุลัทธิ มุ่งเน้นการทำบุญ อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และดำเนินชีวิตตามหลักธรรม โดยมีแรงจูงใจจากความเข้าใจธรรมะอย่างลึกซึ้ง ภาพรวม สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในด้านแรงจูงใจและจิตสำนึก แม้บทบาททางเศรษฐกิจอาจคงเดิม แต่การดำเนินชีวิตหลังบรรลุลัธินั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมและธรรมะมากยิ่งขึ้น

3) การปฏิบัติด้านทานบริจาค ก่อนบรรลุลัทธิ อนาถปิณฑิกเศรษฐีให้ทานด้วยจิตเมตตาอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่เลือกปฏิบัติ สะท้อนความเมตตาและความเอื้อเฟื้อที่ฝังอยู่ในจิตใจ แม้ยังไม่ได้รู้จักพระพุทธศาสนา หลังบรรลุลัทธิ การให้ทานมีเป้าหมายสูงขึ้น คือเพื่อสนับสนุนพระพุทธศาสนา ท่านให้ด้วยศรัทธา ปัญญา และสติ เช่น การสร้างวัดพระเชตะวัน และการจัดหาปัจจัย 4 แก่พระสงฆ์ ภาพรวม ทานของท่านพัฒนาจากเมตตาธรรมส่วนตัว สู่การให้ด้วยปัญญาและศรัทธาในพระธรรม แสดงถึงการเจริญทางจิตใจ และเป็นแบบอย่างของการให้ทานอย่างลึกซึ้งและมีคุณค่า

ก่อนบรรลุลัทธิ นางวิสาขามีนิสัยในการทำบุญและถวายทานมาตั้งแต่อดีตชาติ สั่งสมบุญมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดในตระกูลมั่งคั่งและมีจิตใจเปิดรับธรรมะตั้งแต่เยาว์วัย หลังบรรลุลัทธิ การให้ทานมีระบบ ชัดเจน และใช้ปัญญามากขึ้น เช่น การถวายสิ่งของที่เหมาะสมและจำเป็นต่อพระภิกษุสงฆ์ นางได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะในฝ่ายทายิกา ภาพรวม นางวิสาขาเป็นแบบอย่างของผู้ที่ให้ทานด้วยศรัทธา เมตตา และปัญญา แสดงถึงความเจริญทางจิตใจอย่างต่อเนื่อง และเป็นต้นแบบของการใช้ทรัพย์เพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดทั้งทางโลกและทางธรรม

3.2 วิเคราะห์บทบาทก่อนและหลังการบรรลุลัทธิของผู้บรรลุลัทธิฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1) บทบาทด้านครอบครัว ก่อนบรรลุลัทธิ อนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นคฤหัสถ์ผู้มั่งคั่งแต่ดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรม ดูแลครอบครัวด้วยความรับผิดชอบ มีเมตตา เอื้อเฟื้อ และใช้ทรัพย์อย่างสมถะ เป็นแบบอย่างของชีวิตที่สมดุลทั้งทางโลกและทางธรรม หลังบรรลุลัทธิ บทบาทในครอบครัวยังคงเด่นชัด แต่เพิ่ม

มิติทางธรรมมากขึ้น ท่านเผยแผ่ธรรมะในครอบครัว ส่งเสริมให้ลูกหลานและน้องชายปฏิบัติธรรม และยังอุปถัมภ์พระศาสนาอย่างต่อเนื่อง ภาพรวม บทบาทด้านครอบครัวทั้งก่อนและหลังการบรรลุนิพพานเต็มไปด้วยความรัก ความรับผิดชอบ และเมตตา โดยหลังบรรลุนิพพานยิ่งเสริมให้บทบาทนี้ลึกซึ้งและมีอิทธิพลมากขึ้น เป็นแบบอย่างของคฤหัสถ์พัฒนาทางธรรมโดยไม่ละเลยหน้าที่ทางโลก

ก่อนบรรลุนิพพาน บทบาทด้านครอบครัวของนางวิสาขาแม้ข้อมูลจำกัด แต่นางแสดงถึงความฉลาด รอบคอบ และความศรัทธา ผ่านการเตรียมรับเสด็จพระพุทธเจ้าอย่างเหมาะสม แสดงพื้นฐานคุณธรรมและความสามารถที่นำไปสู่การบรรลุนิพพานตั้งแต่อายุยังน้อย หลังบรรลุนิพพาน นางวิสาขากลายเป็นแบบอย่างของสตรีผู้ทรงคุณธรรม นำธรรมะมาใช้ในการดำเนินชีวิต ดูแลครอบครัวด้วยปัญญาและเมตตา เป็นผู้นำในการชักชวนผู้อื่นเข้าสู่ทางธรรม เช่น กรณีมีการาเคราะห์ ภาพรวม บทบาทของนางวิสาขาทั้งก่อนและหลังการบรรลุนิพพาน แสดงถึงพัฒนาการจากเด็กหญิงผู้มีคุณธรรมพื้นฐาน สู่สตรีผู้มีความสามารถ ปัญญา และความเมตตา เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ประศาสน์โลกกับธรรมอย่างกลมกลืน

2) บทบาทด้านสังคม ก่อนบรรลุนิพพาน อนาถปิณฑิกเศรษฐีแสดงความเมตตาและเอื้อเฟื้อโดยช่วยเหลือผู้ยากไร้ สร้างความไว้วางใจในสังคม และบริหารกิจการค้าขายอย่างโปร่งใส เป็นที่พึ่งพิงของประชาชน หลังบรรลุนิพพาน ท่านเน้นการอุปถัมภ์พระพุทธานุศาสนิกชน ใช้ทรัพย์สินและเครือข่ายเพื่อส่งเสริมธรรมะ สร้างวัดพระเชตุวัน และเป็นแบบอย่างของคฤหัสถ์ปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ภาพรวม บทบาททางสังคมของท่านมีรากฐานจากความเมตตา และพัฒนาไปสู่การเผยแผ่ธรรมะอย่างยั่งยืน แสดงถึงความลึกซึ้งในศรัทธาและการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ก่อนบรรลุนิพพาน นางวิสาขาเป็นผู้นำหญิงที่มีสถานะสูง มีความสามารถในการบริหารจัดการ และนำพาสังคมเข้าสู่ธรรมะผ่านการชักชวนฟังธรรมและการประพฤติดี ปฏิบัติธรรมจนบรรลุโสดาบันตั้งแต่วัยเยาว์ หลังบรรลุนิพพาน นางเป็นแบบอย่างของผู้ปฏิบัติธรรมที่ไม่มีเมตตา เสียสละ และมีศรัทธาแรงกล้า สนับสนุนพระพุทธศาสนาด้วยทาน ศีล และปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุอย่างสมบูรณ์ จนได้รับความรักและความเคารพจากประชาชน ภาพรวม บทบาทของนางสะท้อนถึงพลังของการปฏิบัติธรรมที่เปลี่ยนจากผู้นำทางโลกให้กลายเป็นผู้นำทางธรรมอย่างแท้จริง มีอิทธิพลต่อสังคมอย่างกว้างขวาง และเป็นแรงบันดาลใจให้คนทุกยุคทุกสมัย

3) บทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา บทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาหลังการบรรลุนิพพานของอนาถปิณฑิกเศรษฐีสะท้อนถึงความศรัทธาแรงกล้าและความมุ่งมั่นในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างครอบคลุม โดยอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างเต็มกำลัง ทั้งการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ การจัดหาสิ่งของจำเป็น และการสร้างวัดเชตุวันซึ่งเป็นศูนย์กลางสำคัญของพระพุทธศาสนาในยุคนั้น ท่านยังมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการสนทนารธรรมกับเดียรถีย์ การชักชวนบุตรชายให้บรรลุโสดาปัตติผล และการนำมิตรสหายเข้าสู่การปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ ท่านยังเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติธรรมด้วยความศรัทธาและความสม่ำเสมอ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความเสียสละ ความเมตตา และความรอบรู้ในหลักธรรมของท่าน ซึ่งส่งผลให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและเป็นที่ยอมรับในสังคม การกระทำของอนาถปิณฑิกเศรษฐีจึงเป็นต้นแบบที่ดีสำหรับคฤหัสถ์ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาหลังการบรรลุนิพพานมีความโดดเด่นในหลายมิติ นางวิสาขาได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศในด้านกาให้ทาน แสดงถึงความศรัทธาอันแรงกล้าและความเสียสละ เช่น การสร้างวัดพระวิหารบุพพารามที่ยิ่งใหญ่และการถวายปัจจัยต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการริเริ่มถวายผ้าอาบน้ำฝน ซึ่งสะท้อนถึงความเอาใจใส่และเข้าใจความต้องการของพระสงฆ์ นอกจากนี้ นางยังมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยใช้ปัญญาและไหวพริบชักชวนผู้คน เช่น มิ

คาราเศรษฐี ให้หันมานับถือพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งแสดงความศรัทธาและความเสียสละเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม อีกทั้งนางยังช่วยปกป้องพระพุทธศาสนา ด้วยการเตือนสติพระอุทายีเมื่อพบพฤติกรรมไม่เหมาะสม และกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในศาสนา บทบาทเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงศรัทธาที่มั่นคง ปัญญา และความเสียสละของนางวิสาขา ซึ่งส่งผลให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในยุคนั้น และยังเป็นแรงบันดาลใจแก่คนรุ่นหลังในความมุ่งมั่นสนับสนุนพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

1. การบรรลุลหกรรมของคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากผลการวิจัยพบว่า การบรรลุลหกรรมของคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยคฤหัสถ์สามารถบรรลุลหกรรมได้ใน 4 ระดับ ได้แก่ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหัตต์ การบรรลุลหกรรมต้องอาศัยการมีความมั่นคงในพระรัตนตรัย ยึดการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา และโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ รวมถึงการพัฒนาศรัทธา ฉันทะ วิริยะ และปัญญาอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ พรทิพย์ พรหมชาติ (2558) ที่ศึกษาเรื่อง “ศึกษาเชิงเปรียบเทียบการบรรลุลหกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการบรรลุลหกรรมแบบฉัณพลันในคำสอนของพระโพธิธรรม” พบว่า ผู้บรรลุลหกรรมในเถรวาทต้องรู้แจ้งโลกุตตรธรรม 9 และละสังโยชน์ตามลำดับ พระมหามินา ถาวโร (ไชยอุด) (2559) ที่ศึกษาเรื่อง “ศึกษาการบรรลุลหกรรมของพระวังคีสะเถระ” พบว่า การบรรลุลหกรรม คือการรู้แจ้งใน อริยสัจ 4 ผ่านการปฏิบัติ ไตรสิกขา และการเจริญ สติปัฏฐาน 4 ด้วยการกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อเห็น ชันธ 5 ตาม ไตรลักษณ์ เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้าย่อมสามารถละสังโยชน์และบรรลุมรรค ผล นิพพาน ของ พระมหาบุญชิต ญาณสวโร (สุดโปรง) (2536) ที่ศึกษาเรื่อง “คุณสมบัติของพระอรหัตต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ทุกคนมีโอกาสบรรลุลหกรรมโดยไม่จำกัดสถานภาพ ขณะเดียวกัน สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ พระมหาสมเจต สมจारी (2559) ที่ศึกษาเรื่อง “ศึกษาบัณฑิตเกี่ยวกับการบรรลุลหกรรมขั้นสูงในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า บัณฑิตที่แม้มีข้อจำกัดทางกายก็สามารถบรรลุลหกรรมได้หากมีการสั่งสมบุญและพากเพียร ดังนั้น การบรรลุลหกรรมของคฤหัสถ์จึงไม่จำกัดเพศ วรรณะ หรือสถานะในการบรรลุลหกรรม แสดงให้เห็นว่า การบรรลุลหกรรมเป็นไปได้สำหรับทุกคนที่ปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างจริงจัง โดยไม่แบ่งแยกเพศ วรรณะ หรือสถานะทางสังคม ต้องอาศัยการพัฒนาตนผ่านไตรสิกขา การละสังโยชน์ การรู้แจ้งอริยสัจ 4 และฝึกสติปัฏฐาน 4 เพื่อเข้าถึงมรรคผลนิพพาน ศรัทธาในพระรัตนตรัย ความเพียร และปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญ

2. วิธีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุลหกรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาพบว่า คฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและปัจจุบัน มีหน้าที่สำคัญในการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลส และใช้ชีวิตด้วยมัชฌิมาปฏิปทา โดยอาศัยหลักธรรมอื่นๆ เช่น อิทธิบาท 4, โพชฌงค์ 7, และ อริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีความหมายและสงบสุข ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ พระสมศักดิ์ สุทธิจาโค (ธิดา) (2558) ที่ศึกษาเรื่อง “การบรรลุลหกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เฉพาะกรณีของพระพาทิหารุจิจริยเถระ” พบว่า การบรรลุลหกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การพัฒนาปัญญาผ่านการปฏิบัติวิปัสสนา จนรู้แจ้งใน อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) และเข้าถึง โลกุตตรธรรม 9 (มรรค 4, ผล 4, นิพพาน 1) ซึ่งสะท้อนได้ว่า แม้ในชีวิตฆราวาส ก็สามารถบรรลุลหกรรมได้ หากมีความตั้งใจแน่วแน่และปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องตามหลักวิปัสสนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนบทบาทของคฤหัสถ์ผู้บรรลุลหกรรมในด้านครอบครัวนั้น เป็นแบบอย่างของผู้มีความรัก เมตตา และรับผิดชอบ ไม่ละทิ้งหน้าที่ แม้บรรลุลหกรรมก็ยังดำเนินชีวิตในครอบครัวด้วยหลักธรรม ด้านสังคม ช่วยสร้างความเกื้อกูล ช่วยเหลือผู้อื่น ยึดหลักไหว้ทิศ 6 คบมิตรแท้ และเป็นผู้นำทาง

ศีลธรรมและด้านพระศาสนา ให้การสนับสนุนพระสงฆ์ อุปถัมภ์วัดวาและการเผยแผ่ธรรมะ ทั้งทางวัตถุและทางธรรม ดังนั้น การบรรลุลัทธิธรรมในเพศคฤหัสถ์ ไม่ใช่อุปสรรค หากแต่เป็นการยืนยันว่า ผู้ที่มีศรัทธาและปฏิบัติอย่างจริงจัง สามารถพัฒนาใจจนถึงขั้นสูงได้ โดยไม่จำเป็นต้องสละเพศฆราวาสในทันที และยังมีบทบาทเชิงรุกในการดำรงพระศาสนา ซึ่งคฤหัสถ์ที่บรรลุลัทธิธรรม เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขา คือ ต้นแบบของฆราวาสผู้ทรงธรรม ที่ใช้ชีวิตสมดุลงานทั้งโลกและธรรม สะท้อนว่า การปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังแม้ในชีวิตประจำวัน สามารถนำไปสู่ความสงบภายใน และยังเป็นกำลังสำคัญในการรักษาพระศาสนาให้มั่นคงและยั่งยืนในสังคมทุกยุคสมัย

3. วิเคราะห์วิถีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุลัทธิธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาวิเคราะห์วิถีการดำรงชีวิตก่อนและหลังบรรลุลัทธิธรรมของอนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขาทั้งก่อนและหลังบรรลุลัทธิธรรมสะท้อนให้เห็นว่า บุญกุศลที่สั่งสมอย่างต่อเนื่อง และความศรัทธาในธรรม ไม่เพียงนำไปสู่การบรรลุลัทธิธรรมเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อชีวิตในโลกอย่างเป็นรูปธรรม และการปฏิบัติธรรมไม่ได้แยกจากวิถีในชีวิตประจำวัน แต่สามารถหล่อเลี้ยงจิตใจและสร้างคุณประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันในด้านอาชีพก่อนและหลังการบรรลุลัทธิธรรมของอนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขา สะท้อนได้ว่า การบรรลุลัทธิธรรมไม่ได้ทำให้คฤหัสถ์ละทิ้งอาชีพหรือบทบาทในโลก แต่ทำให้มีมุมมองที่เปลี่ยนไป ใช้ทรัพยากรและความสามารถเพื่อประโยชน์ทางธรรมและส่วนรวม ยังสะท้อนว่า ธรรมะอยู่ในชีวิต ไม่ใช่แยกจากวิถีชีวิต และความสำเร็จทางโลกสามารถเกื้อหนุนความเจริญทางธรรมได้ หากมีศีลธรรมและแรงจูงใจที่บริสุทธิ์ ดังที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขาแม้ยังเป็นคฤหัสถ์ แต่สามารถบรรลุลัทธิธรรมได้ แสดงถึงการปฏิบัติตามไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน การใช้ทรัพยากรและอาชีพเพื่อเกื้อกูลธรรมะ สะท้อนถึงความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณที่สอดคล้องกับการละสังโยชน์ เช่น สกกายทิฏฐิ (อัตตาทิฏฐิ), วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ พระครูปลัดปราโมทย์ ปโมทิต (ปานเจริญ) (2558) ที่ศึกษาเรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเพียรกับการบรรลุลัทธิธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การบรรลุลัทธิธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การพัฒนาจิตใจจนเข้าถึงปัญญาระดับโลกุตตร บรรลุเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ได้แก่ พระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์ ซึ่งจำแนกระดับการบรรลุลัทธิธรรมโดยใช้สังโยชน์ 10 ประการ เป็นเกณฑ์ คือ กิเลสที่มดสัตว์ไว้กับทุกขในวัฏสงสาร การปฏิบัติเพื่อบรรลุลัทธิธรรมนั้น ต้องอาศัย ไตรสิกขา ซึ่งทั้งหมดนี้จำเป็นต้องอาศัยความเพียรอย่างต่อเนื่องในการฝึกฝนเพื่อให้สามารถละสังโยชน์ได้ตามลำดับ จนถึงความหลุดพ้นอย่างแท้จริง

จากการศึกษาวิเคราะห์ ก่อนและหลังบรรลุลัทธิธรรม อนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขามีการปฏิบัติด้านทานบริจาคพบว่า ก่อนบรรลุลัทธิธรรมเป็นการให้ทานเป็นผลจากเมตตาธรรมและการสั่งสมบุญ ส่วนหลังบรรลุลัทธิธรรมนั้น การให้ทานกลายเป็นการปฏิบัติธรรมในระดับสูง ที่ประกอบด้วย ศรัทธา ปัญญา และเจตนาเพื่อพระศาสนา ทั้งสองท่านจึงเป็นต้นแบบของการให้ทานด้วยธรรมที่แท้จริง ซึ่งไม่เพียงแต่ให้สิ่งของ แต่ยังส่งผลต่อการยกระดับจิตใจทั้งของผู้ให้และผู้รับและสังคมโดยรวมด้วย ซึ่งการปฏิบัติของอนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขา สะท้อนได้ว่า แม้มีภารกิจทางโลกมาก แต่สามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสมกับจริตตนเอง โดยอาศัยการให้ทาน ศรัทธา และการฟังธรรม เป็นการสะท้อนถึงการที่บุคคลสามารถบรรลุลัทธิธรรมด้วยแนวทางเฉพาะตัว ซึ่งสอดคล้องกับหลักการใช้ธรรมะแก้จริตในแบบเฉพาะบุคคลจากการศึกษาวิจัยของ พระมหาประพันธ์ รักเรียน (2541) ที่ศึกษาเรื่อง “ศึกษาจิตกับการบรรลุลัทธิธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า จริตเป็นผลของกรรม และเป็นเหตุให้เกิดการทำกรรมที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมตามสภาวะธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลที่นอนเนื่องอยู่ในจิตใจ ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน จริตจึงทำให้ทราบว่าบุคคลมีสภาวะธรรมที่สั่งสมมาแต่ในอดีตชาติ อันเป็นตัวกำหนดรูปแบบแห่งพฤติกรรมในปัจจุบันชาติ ดังนั้น จริตจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกแนวทางการปฏิบัติธรรม

จากการศึกษาวิเคราะห์หัตถบาทด้านครอบครัวของอนาถปิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขา ต่างแสดงให้เห็นว่า บทบาทในครอบครัว มีได้ลดลงหลังบรรลุธรรม ตรงกันข้ามกลับ ลึกซึ้งขึ้น ด้วยการนำธรรมมาเป็นพื้นฐานในการดูแลครอบครัว การบรรลุธรรมจึงไม่ใช่การหลีกเลี่ยงจากภาระทางโลก แต่คือการทำให้ความสัมพันธ์และบทบาทในครอบครัว บริสุทธิ์และมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน บทบาทด้านสังคมของอนาถปิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขา สะท้อนให้เห็นว่า ผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ไม่เพียงแค่ปฏิบัติธรรมเพื่อตนเอง แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมด้วยเมตตา ศรัทธา และปัญญา ทั้งก่อนและหลังการบรรลุธรรม บทบาทด้านสังคมของสองท่านล้วนมีรากฐานมาจากคุณธรรม และพัฒนายิ่งขึ้นด้วยธรรมะ ทั้งนี้ บทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาหลังการบรรลุธรรมของอนาถปิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขา ต่างแสดงบทบาทของคฤหัสถ์ผู้บรรลุธรรมที่ไม่หยุดเพียงการปฏิบัติส่วนตัว แต่ขยายผลด้วยเมตตา ศรัทธา และปัญญา ไปยังสังคมและพระพุทธศาสนา จึงเป็นต้นแบบของคฤหัสถ์ผู้ทรงธรรม ที่แสดงให้เห็นว่าความบรรลุธรรมมิได้หมายถึงการปลีกตัว แต่สามารถอยู่ร่วมโลกพร้อมเผยแผ่ธรรม และรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงได้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง) (2542) ที่ศึกษาเรื่อง “การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การบรรลุธรรมนั้นสิ่งสำคัญประการแรกคือการศึกษาลึกถึงหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ โดยเฉพาะโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ประกอบด้วย สติปัฏฐาน 4 สัมมปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรค 8 การปฏิบัติธรรมตามหมวดธรรมโดยย่อมนำไปสู่การบรรลุธรรมได้ การปฏิบัติธรรมโดยสรุปแล้วมี 2 วิธี คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จนถึงสามารถละสังโยชน์ได้จึงเรียกว่าการบรรลุธรรม การปฏิบัติธรรมในหมวดใดหมวดหนึ่งจากเหล่านี้ สามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมได้ โดยการปฏิบัติที่เน้นการฝึกสติ สมถะ และวิปัสสนาในชีวิตจริง ไม่จำกัดเฉพาะผู้หลักเรือนเท่านั้น

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

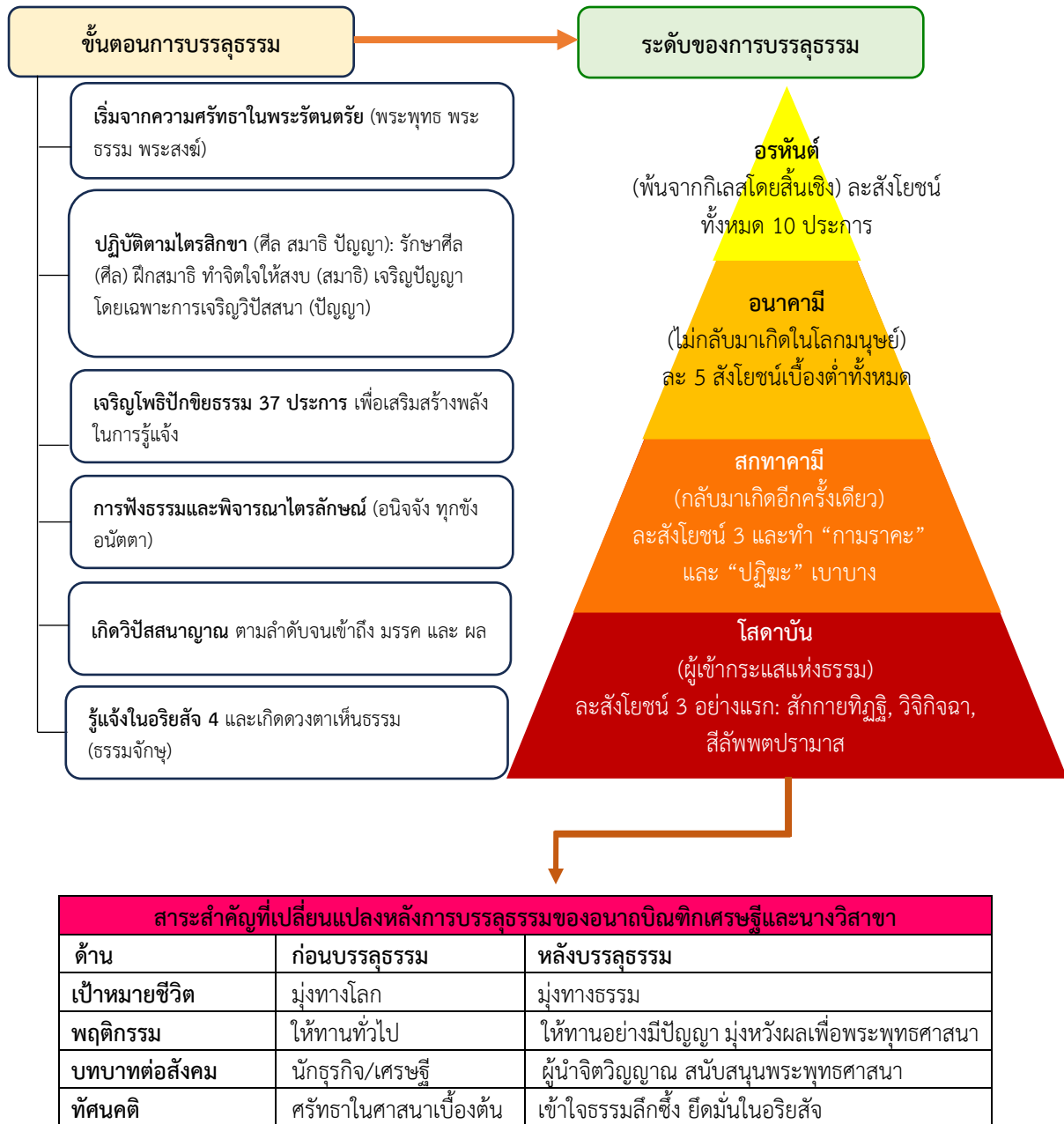
จากผลการการศึกษาวิจัยเรื่อง วิธีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีองค์ความรู้ ดังนี้

การบรรลุธรรมตามแนวทางในพระพุทธศาสนานั้นมีขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาอย่างต่อเนื่อง คือ เริ่มจากความศรัทธาในพระรัตนตรัย (พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) ปฏิบัติตามไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) คือ รักษาศีล (ศีล) ฝึกสมาธิ ทำจิตใจให้สงบ (สมาธิ) เจริญปัญญา โดยเฉพาะการเจริญวิปัสสนา (ปัญญา) เจริญโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เพื่อเสริมสร้างพลังในการรู้แจ้ง การฟังธรรมและพิจารณาไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) เกิดวิปัสสนาญาณ ตามลำดับจนเข้าถึง มรรค และ ผลรู้แจ้งในอริยสัจ 4 และเกิดดวงตาเห็นธรรม (ธรรมจักขุ)

ระดับของการบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลนั้น ประกอบด้วย 4 ระดับ ได้แก่ 1) โสดาบัน เป็นระดับของผู้เข้ากระแสแห่งธรรม ด้วยการละสังโยชน์ 3 อย่างแรกคือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส 2) สกทาคามี ผู้ที่บรรลุธรรมในระดับนี้จะกลับมาเกิดอีกครั้งเดียว บรรลุธรรมโดยการละสังโยชน์ 3 อย่างเดิม และทำ “กามราคะ” และ “ภวตัณหา” ให้เบาบางลง 3) อนาคามี ผู้บรรลุธรรมในระดับนี้จะไม่กลับมาเกิดในโลกมนุษย์ โดยการละ 5 สังโยชน์เบื้องต่ำทั้งหมด และ 4) อรหันต์ผู้บรรลุธรรมในระดับนี้จะหลุดพ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิง โดยละสังโยชน์ทั้งหมด 10 ประการ บรรลุนิพพานได้ในปัจจุบัน

อนาถปิณฑิกเศรษฐี และ นางวิสาขา บรรลุธรรมในระดับโสดาบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า ทั้งสองท่านเป็นแบบอย่างของคฤหัสถ์ผู้บรรลุธรรมที่สมบูรณ์แบบ มุ่งทางธรรม ให้ท่านอย่างมีปัญญา มุ่งหวังผลเพื่อพระพุทธศาสนา เป็นผู้นำจิตวิญญาณ สนับสนุนพระพุทธศาสนา เข้าใจธรรมลึกซึ้ง ยึดมั่นในอริยสัจ โดยผสมผสานชีวิตทางโลกกับทางธรรมได้อย่างลงตัว มีบทบาทสำคัญในการธำรงพระพุทธศาสนา ทั้งผ่านการให้

ทาน การสร้างวัด การสอนธรรมะ และการเป็นแบบอย่างทางศีลธรรม แสดงให้เห็นว่า การบรรลุธรรมไม่ใช่เรื่องของนักบวชเพียงอย่างเดียว แต่คฤหัสถ์ก็สามารถเข้าถึงธรรมะสูงสุดได้ หากปฏิบัติตามหลักศีล-สมาธิ-ปัญญาอย่างเคร่งครัด และใช้ชีวิตด้วยจิตเมตตาต่อสังคม

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

สรุป

คฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถบรรลุธรรมได้ทั้ง 4 ระดับ โดยอาศัยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา และโพธิปักขิยธรรม 37 ประการในชีวิตประจำวัน โดยไม่จำเป็นต้องละทิ้งเพศฆราวาส ดังตัวอย่างของอนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขาที่บรรลุโสดาบันแล้วยังคงบทบาทสำคัญทั้งในครอบครัว สังคม และการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าการบรรลุธรรมขึ้นอยู่กับปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังมากกว่าสถานภาพทางสังคม และคฤหัสถ์ผู้บรรลุธรรมสามารถเป็นกำลังสำคัญในการธำรงพระพุทธศาสนาได้อย่างสมบูรณ์แบบ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการวิจัยพบว่า คฤหัสถ์มีศักยภาพในการบรรลุธรรมและมีบทบาทสำคัญในการธำรงพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านการปฏิบัติธรรม การเผยแผ่คำสอน และการเป็นแบบอย่างทางศีลธรรมในสังคม ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้

1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมควรจัดทำหลักสูตรการเสริมคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาโดยใช้กรณีศึกษาจากวิถีการดำรงชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมฝ่ายคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นบทฐาน

1.2 ควรส่งเสริมการทำบุญกุศลและการให้ทานตามอย่างมีประสิทธิภาพตามแบบอย่างของอนาถปิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขา ซึ่งการให้ทานไม่ใช่เพียงแค่การบริจาคเงินหรือทรัพย์สิน แต่ควรให้ด้วยความเข้าใจ ความเมตตา และความปรารถนาดี นโยบายนี้จะช่วยให้การทำบุญกุศลเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม

1.3 ควรส่งเสริมให้ประชาชนสามารถดำเนินชีวิตอย่างสมดุลระหว่างการ ทำงาน การประกอบอาชีพ และการปฏิบัติธรรม โดยไม่จำเป็นต้องออกบวช เช่น การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม การอบรม และการให้คำปรึกษา เพื่อให้ประชาชนสามารถนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตทางโลกและทางธรรม

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า คฤหัสถ์สามารถบรรลุธรรมได้โดยไม่ต้องละทิ้งชีวิตทางโลก หากปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง และมีบทบาทสำคัญในการธำรงพระพุทธศาสนา สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยประเด็น ดังนี้

2.1 การวิจัยควรขยายขอบเขตไปยังผู้บรรลุธรรมคฤหัสถ์กลุ่มอื่นๆ ที่มีความหลากหลายทางด้านอาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ เพศ และวัย เพื่อให้ได้ภาพที่ครอบคลุมมากขึ้น และสะท้อนความเป็นจริงของการปฏิบัติธรรมในสังคมปัจจุบัน

2.2 ควรศึกษาเปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศอื่นๆ ที่มีประชากรนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเปรียบเทียบวิถีชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมคฤหัสถ์ในบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เพื่อหาความเหมือนและความแตกต่าง และนำมาวิเคราะห์หาปัจจัยที่ส่งเสริมหรือขัดขวางการปฏิบัติธรรมของคฤหัสถ์

2.3 ควรศึกษาผลกระทบต่อชุมชน วิเคราะห์ผลกระทบของวิถีชีวิตและบทบาทของผู้บรรลุธรรมคฤหัสถ์ที่มีต่อชุมชน เช่น การส่งเสริมความสามัคคี การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน หรือการแก้ไขปัญหาสังคม เพื่อศึกษาถึงคุณค่าและประโยชน์ของการปฏิบัติธรรมต่อสังคมโดยรวม

เอกสารอ้างอิง

- พรทิพย์ พรหมชาติ. (2558). ศึกษาเชิงเปรียบเทียบการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการบรรลุธรรมแบบฉัณพลักในคำสอนของพระโพธิธรรม. *วารสารบัณฑิตศาสตร์ มจร*, 13(2), 56-64. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/mgsj/article/view/201676>
- พระครูปลัดปราโมทย์ ปโมทิต (ปานเจริญ). (2558). *ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเพียรกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระมหาบุญชิต ญาณสวโร (สุดโปรง). (2536). *ศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท*. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาประพันธ์ รักเรียน. (2541). *จริตกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/21392>
- พระมหาмина ถาวโร (ไชยอุด). (2559). *ศึกษาการบรรลุธรรมของพระวังคีสเถระ* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมเจต สมจारी. (2559). *ศึกษาบัณฑิตเกี่ยวกับการบรรลุธรรมขั้นสูงในพุทธศาสนาเถรวาท*. *วารสาร ศึกษาศาสตร มมร*, 4(2), 151-165. <https://ojs.mbu.ac.th/index.php/edj/article/view/128>
- พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง). (2542). *การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา* (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย). MCU Digital Collections. <https://e-thesis.mcu.ac.th/thesis/2705>
- พระสมศักดิ์ สุทธิจาโค (ธิดา). (2558). *การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เฉพาะกรณีของพระ พาทิยทารุจริยเถระ* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.